

MÜLKİ HÜQUQ

DONDURULMUŞ EMBRİON VƏRƏSƏ, YOXSƏ MÜLKİYYƏTDİR: NƏZƏRİYYƏ VƏ TƏCRÜBƏ

XANIMANA QAFAROVA*

Annotasiya

Məqalədə dondurulmuş embrionların hüquqi statusu və onunla əlaqəli hüquq təcrübəsinin tətbiqi ilə bağlı münasibətlər ətrafı və qarşılıqlı şəkildə araşdırılmışdır. Daha sonra dondurulmuş embrionun hüquqi statusu ilə bağlı dövlətlərin qanunvericiliklərindəki müddəalar, o cümlədən, müxtəlif müəlliflərin hüquqi tənzimlənmə barəsində fikirləri, elmi və praktiki bazanın təkmilləşdirilməsi ilə bağlı nüanslar qeyd edilmişdir. Həmçinin, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində bu məsələyə münasibət, mövcud boşluqların xarici ölkələrin hüquq praktikası ilə müqayisəsi, digər qanunvericiliklərdəki faktlar, dondurulmuş embrionun hüquqi statusu - vəərəsə yoxsa mülkiyyət olması ilə bağlı arqumentlər öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: dondurulmuş embrion, mülkiyyət, hüquqi status, vəərəsə.

I. Giriş

Embrionların dondurulması və ya yumurtanın kriyopreservasiyası, qadınların yumurtalıqlarını stimullaşdırmaq üçün hormonal enjeksiyonlar alması və bir neçə yumurtanın əmələ gəlməsi ilə nəticələnən bir prosesdir, sonra bu yumurtalar yumurtalıqdan çıxarılır, sürətlə dondurulur və sonrakı istifadə üçün maye hidrogen ehtiva edən bir saxlama otağında saxlanılır. Bir çox qadın köməkçi reproduksiya kömək edən yumurtalarını bağışlamağa qərar verir; bu proses dondurulmuş embrion transferi (FET) kimi tanınır. FET-də son və ya təzə IVF-dən alınan dondurulmuş embrionlar və ya donor yumurtası əridilərək qadının uşaqlığına köçürülür. Embrionların kriyopreservasiyası ümumiyyətlə in vitro gübrələmənin bir hissəsi kimi aparılır (bu, ümumiyyətlə yumurtalıq hiperstimulyasiyası, yumurta çıxarılması və embrion köçürülməsini də əhatə edir). Yumurtalıq hiperstimulyasiyası, yumurtanın son olgunlaşması üçün insan xorionik gonadotropin (HCG) deyil, GnRH agonistindən istifadə etməklə üstünlük təşkil edir, çünki bu, yumurtalıq hiperstimulyasiya sindromunun inkişaf riskini azaldır. Canlı doğum nisbətində heç bir fərq yoxdur (GnRH agonistinin istifadəsinin daha az canlı doğum nisbətinə səbəb olduğu yeni dövrlərdən fərqli olaraq). Yavaş proqramlaşdırıla bilən dondurma (SPF) ilə müqayisədə embrionların kriyopreservasiyası və ya vitrifikasiya üçün istifadə olunan əsas üsullar fərqlənir [9, 407].

Embrionların kriyopreservasiyası üçün ilk uğurlu cəhd 1984-cü ildə dondurulmuş embriondan doğulan ilk uşaq Zoe Leyland məsələsində edildi. Zoe məsələsində, embrion iki ay donduruldu, lakin uğurlu IVF-dən sonra kriyopreservasiya praktikasının ortaya çıxmasından bəri, embrionlar

* Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Bakı Dövlət Universiteti / email: xanim84.84@mail.ru

kriyopreservasiya şəraitində on illərlə də əhatə edən xeyli uzun müddət uğurla sağ qaldı [11].

Embrionların kriyopreservasiyası illər ərzində əhəmiyyətli elmi inkişaflarla xarakterizə olunsada, boşanma və ya tərəflərin ayrılması halında embrionların paylanması qaydası bu gün də məhkəmələrdə çətinliklər yaratmağa davam edən və hələ də daha az inkişaf etmiş bir hüquq sahəsidir. Siyasətçilər, qanunverici orqanları və məhkəmələr, ABŞ-da mənəvi, siyasi və hüquqi baxışlardakı uyğunsuzluqlar səbəbindən reproduktiv wsullardan istifadə edərək yaradılan ailələrlə əlaqəli bir çox hüquqi məsələ ilə qarşılaşırlar.

II. Dondurulmuş embrionun hüquqi statusu ilə bağlı yanaşmalar

Dondurulmuş embrionların hüquqi statusu ilə bağlı yanaşmaların müxtəlifliyifikir ayrılıqlarına səbəb olmuşdur. Bioetikaçılar, hüquq şərhçiləri, din filosofları və hakimlər dondurulmuş rüşeymlərlə bağlı məsələlərin həlli ilə mübarizə aparır. Hər qrup analizə fərqli nöqtəyi-nəzərdən yanaşır. Təəccüblü deyil ki, hüquq şərhçiləri bu təhlilə dondurulmuş embrionlara hüquqi status təyin etməyə cəhd etməklə başlayırlar.

Doktrinada indiyədək belə qənaətə gəliblər ki, dondurulmuş embrionlar üç kateqoriyadan birinə düşməlidirlər: 1) insan həyatı ən erkən mərhələdə; 2) mülkiyyət; 3) müvəqqəti statusu olan orqan [3, 592].

Professorlar Robert Corc və Kristofer Tollefsen "Embryo: A Defense of Human Life" adlı kitabında iddia edirlər ki, dondurulmuş rüşeym ən erkən mərhələdə olsa da, insan həyatından başqa bir şey deyil. Corc və Tollefsenin sözlərinə görə, "embrion insandan, qayadan, kartofdan və ya kərtənkəldən fərqli deyil. İnsan rüşeymi öz təbii inkişafının ən erkən mərhələsində homo sapiens növünün bütöv canlı üzvüdür" [7, 50].

İnsan embrionunun hüquqi statusunun müəyyən edilməsi ilə bağlı bir məsələ, köləliyin ləğv edilməsindən sonra insana təsir etməyən obyektləri və ya maraqları "qoruyan" mülkiyyət anlayışındadır. Keçmişdə əmlakın dəyəri utilizasiya nəticəsində əmələ gəlirdi. İnsan cəsədlərinin utilizasiyanın olmaması səbəbindən mülkiyyət hesab etmək mümkün deyildi. Nəticədə canlı və ya ölü insan bədənindəki bioloji materialın onun gəldiyi bədənədən daha böyük dəyərə malik ola biləcəyi sualı yaranırdı.

Katheleen R. Guzman qeyd edir ki, əgər rüşeym mülkiyyətdirsə, onda hüquq sahibləri öz iddialarını ilk növbədə kapital və ya yaxşı məhsul istehsal etmək üçün sərf edən əmək və məşğulluq nəzəriyyələrinin birləşməsi yolu ilə irəli sürdülər. Bu, rüşeymin yox, digər insanların kimlərə nisbətən ən vacib hüquqlara malik olan statusuna yönəldiləcəkdi. Bu sual müavinətlərin alınması, əmlakın ədalətli bölünməsi və eyni zamanda sahibkarlıq kimi məsələlər ilə bağlıdır. Rüşeymin genetik ianəçiləri, onun saxlanıldığı müəssisə və ya onun alıcıları mülkiyyət üzərində nəzarəti iddia edə bilərdilər və mülkiyyət nəzəriyyəsiindən asılı olaraq rüşeym həm hüquqi, həm də ədalətli titula sahib ola bilərdi. Sonra sahibkar əmlakı əsas hədiyyə, müqavilə və kod prinsipləri ilə

tənzimlənən donativ köçürmə və ya satış yolu ilə çatdırıla bilər. Əgər embrion insandırsa, köçürmə cəhdi köləliyə və ya insan həyatının şattelizasiyasına analoji olacaq. Qıyası, əgər dondurulmuş embrion insandırsa, o zaman o, mülkiyyətə sahib ola bilər. Əgər mülkiyyətdirsə, o zaman onun sahibi ola bilər” [6, 193].

Bəziləri üçün isə dondurulmuş embrion “xüsusi hörmətə layiq orqan” adlandırılır. İnsan düşünə bilər ki, “xüsusi hörmətə layiq orqan” sözü sadəcə varlıq sözü ilə qısaltılmalıdır. Professor Anjela Öhkörç dondurulmuş embrionları “xüsusi hörmətə” layiq bir varlıq kimi qiymətləndirir. O, hesab edir ki, daha dəqiq qiymətləndirmə onları “xüsusi müqavimətə” layiq bir varlıq adlandırmaq olacaq, çünki məhkəmələr müntəzəm olaraq onların məhvinin lehinə qərar verirlər. Buna baxmayaraq, dondurulmuş embrionları mülkiyyət kimi təyin etmək istəməyən amerikalılar üçün təsəlli kimi bu termin davam edir [9, 416].

Bununla yanaşı bu sferada müqavilə nəzəriyyəsi də mövcuddur. Belə ki, “Precommitment Strategies for Disposition of Frozen Embryos” adlı məqaləsində professor Con Robertson, gamete donorları arasındakı mübahisələrin həlli üçün klassik müqavilə üsuluna keçir. Robertson qeyd edir ki, “bilə-bilə, şüurlu surətdə və könüllü olaraq” artıq embrionlarının son dərəcə böyük olması ilə bağlı müqavilə bağlayan tərəflər öz sazişlərinə bağlı olmalıdırlar. Professor Robertsonun müqavilə modeli ilə bağlı ən inandırıcı dəlillərindən biri güvən anlayışına əsaslanır [4, 989].

Professor Karl Koleman artıq embrionların atılması üçün qabaqcadan göstərişlərin verilməsi ideyasını rədd edir və bu prosesi “dehumaniz” (qeyr-humanist) adlandırır. O qeyd edir ki, bu cütlüklərin qərarı əsasında olmalıdır. Onun fəlsəfəsi belə ifadə olunur: dondurulmuş embrionların saxlanması məsələləri ilə bağlı müqavilə bağlamaq, cəmiyyətin xüsusilə könülsüz qəbul etməli olduğu ailə münasibətləri anlayışını özündə təcəssüm etdirir. Boşanma halında əmlakın bölünməsi ilə bağlı qərar qəbul edərkən cütlüklərin böyük mübahisələrlə qarşılaşdıqları bir problemə çevrilir. Qeyd olunan məsələ ilə bağlı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsində maraqlı məhkəmə işlərinə rast gəlmək mümkündür. Sonsuzluq müalicəsinə başlayan cütlüklər ailənin yaradılması yolunda addımlamağa başlayırlar. Uşaq sahibi olmaq barədə qərarlar qanunun qüvvəsi tərəfindən dəstəklənən müzakirə edilmiş müqavilənin bir hissəsi kimi deyil, etibar və qarşılıqlı əməkdaşlıq ruhunda qəbul edilməlidir. Bir sıra fikirlərə görə əməkdaşlardan gələcək reproduktiv planları ilə bağlı bir-birləri ilə müqavilə bağlamaq sevginin təzahürü yox, işgüzar sövdələşmə kimi onu yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi dehumanizm (qeyr-humanist) edir. Aleksandr Kapronun iddia etdiyi kimi, “kontraktlar əmlakın bölgüsü ilə bağlı bağlanmış müqavilələrin bağlanmasının gözəl üsuludur, lakin onlar şəxsi münasibətlər haqqında qərar verərkən daha az münasib olurlar.

Professor Cudit Daar iddia edir ki, qadın gamet donoru hamilə qadının embrion üzərində mütləq hüququ olacağı eyni vaxtda hər hansı dondurulmuş embrionları implantasiya etmək və ya məhv etmək hüququnu mütləq saxlamalıdır. Cudit Daar feminist mövqe tutan alimlərdəndir [5, 455].

Rut Kolker kimi digər feminist şərhçilər qeyd edirlər ki, kişi gamete donoru IVF prosesi zamanı heç bir ağrı və ya fiziki zədə riski ilə üzləşmir, qadın isə hər ikisi qarşısında acizdir [9, 407].

Göründüyü kimi, alimlərin dondurulmuş embrionların hüquqi statusu ilə bağlı yanaşmaları müxtəlifdir. Bəziləri öz nəzəriyyələrində, şərhlərində insan sayılması mövqeyində çıxış etsə də, mülkiyyət kimi qiymətləndirənlər də az deyil. Yanaşmaların müxtəlifliyinə baxmayaraq qeyd edə bilərik ki, bütün alimlər insan hüquqlarının qorunması, şəxsin mənəvi olaraq zərər görməməsi və hüquqi aspektdən insan hüquqlarının pozulmamasının lazımlığını vurğulayırlar.

III. Xarici ölkələrin hüquq praktikası

Dondurulmuş embrionlarla bağlı məsələlərin ən çox rast gəlinəyi ölkələr Böyük Britaniya və Amerikanın ştatlarıdır. Maraqlı tərəfi budur ki, Amerikanın müxtəlif ştatları bu məsələyə müxtəlif yanaşır. Luiziananın və Nyu-Meksikonun qanunlarına əsasən, insan embrionları ya implantasiya edilməli, ya da onlar qəbul edilənə qədər saxlanılmalıdır. İlk baxışdan bu qanun dondurulmuş embrionlara insan həyatı kimi yaşamaq üçün mümkün olan bir vasitə kimi görünür. Lakin bu qanunlar daha yaxından təhlildən sonra dəfəndilməz konstitusiyaya və praktiki problemləri təqdim edir. Hər iki ştat dondurulmuş embrionu hüquqi cəhətdən insan olaraq tanıyır.

Embrionun hüquq subyekti olması ilə dövlətlərin konstitusiyalarında və qanunvericiliklərində də yanaşmalar fərqli formada müəyyən olunmuşdur. İsveçrə Konstitusiyasının 119-cu maddəsi embrionları insanın başlanğıc və genetik vasitələrinə aid edir. Bununla yanaşı, Slovakiya Respublikasının Konstitusiyası (maddə 15) və İrlandiya Konstitusiyası (maddə 40) kimi digər əsas qanunlarda da doğulmamış yaşamaq hüququ tanınır [1, 34-38].

Nyu-York məhkəməsi isə bu tip təcrübələrdə imtina edərək mülkiyyət kimi hesab edir. 2001-ci ildə Nyu-Cersidə baş verən hadisədə məhsuldarlıq klinikasının məlumatlı razılıq sənədlərində yer alan təminatlara əsaslandı. Belə ki, ilk öncə məhkəmə alternativ qərar almasa, dondurulmuş embrionlar klinikanın mülkiyyətində olacaqdı. Lakin Nyu-Cersi Ali Məhkəməsi bu sənəddəki şərtləri icra etməkdən imtina etdi və tamamilə fərqli bir qayda təsis etdi. Qərara əsasən, hər iki tərəfin saxlanın embrionun istifadəsi və ya məhv edilməsinin həddi razılıqlar əsasında həyata keçiriləcək. Məsələn, tərəflər dondurulmuş embrionun implantasiyası ilə bağlı müqavilədə boşandıqları zaman embrionun məhvi barədə məlumat verilmiş razılıq sənədlərindən ayrı müqavilə bağlamalıdırlar. Tərəflər sonradan iradə ifadəsinə uyğun olaraq dəyişə bilirlər.

1942-ci ildə məhkəmə şəxslərin sterilizasiyasına icazə verən Oklahoma ştatının qanunvericiliyinin 1-ci konstitusiyası ilə bağlı müraciət etdi. Məhkəmə Oklahoma ştatının qanunlarını ləğv edərək, prokreasiyanı “insanın əsas vətəndaş hüquqlarından biri” elan etdi. Bununla belə, əgər bir şəxs yalnız IVF vasitəsilə hamilə qala bilirsə, lakin müalicəni əldə etmək üçün kifayət qədər vəsaiti yoxdursa, dövlətin bu xidməti göstərmək üçün heç bir təsdiqedicisi vəzifəsi

yoxdur. Beləliklə, artıq preembryolarının implantasiyası və ya məhv edilməsi ilə bağlı maqnt donörler arasında şəxsi mübahisələrdə dövlət prokreativ azadlıq üçün maneənin yaradılmasında heç bir rol oynamamışdır.

Luiziana və Missuri ştatlarında embrion hüquqi şəxs, yəni fiziki olmayan hüquq subyekti hesab olunur. O, qanunla yaradılmış, müstəqil şəxsiyyətə və qanunla nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrə malik olur. Bir subyekt olaraq, potensial valideynlərin iradəsindən asılı olmayaraq, embrion məhv edilə bilməz. Webster Reproduktiv Sağlamlıq Xidmətlərinə qarşı işində Ali Məhkəmə Missuri ştatının qanunvericilik müddəasının konstitusiyaya uyğunluğunu təsdiqləyib. Həmin müddəaya əsasən, doğmamış uşaqların həyatı, sağlamlığı və rifahı naminə qorunmalı maraqları var. Potensial valideynlər artıq istəmədikləri embrionu məhv edə bilmədiklərinə görə, yeganə seçim valideynlik hüquqlarından imtina edərək, valideyn olmaq hüququnu başqa bir cütlüyə ötürməkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, ABŞ-da tədqiq olunan münasibətlər dövlət qanunvericiliyi səviyyəsində tənzimlənilir [2, 122-130].

Florida ştatında dondurulmuş embrionların vərəsə olmağına o halda icazə verilir ki, onlar ölmüş şəxsin vəsiyyətnaməsində vərəsə olaraq müəyyən edilsin. Bunudan fərqli olaraq Luiziana ştatında yalnız valideynləri rəsmi nikah münasibətində olan dondurulmuş embrionların vərəsə olmasına yol verilir. Lakin qanunvericilik tərəfindən bunun üçün xüsusi müddət müəyyən edilir. Bu müddət qanunvericilik tərəfindən üç il müəyyən edilib.

Bu məsələnin həlli yolunda daha inkişaf etmiş qanunvericilik Kaliforniyanın 2005-ci ildə dəyişiklik edilmiş Vərəsəlik Məcəlləsidir. Həmin Məcəllədə dondurulmuş embrionların vərəsə ola bilməsi üçün aşağıdakı şərtlər müəyyən edilmişdir:

1. onun ölümündən sonra onun genetik materialından istifadə edilərək, hamilə qalınmasına ölmüş şəxsin yazılı razılığının olması;

2. ölüm haqqında şəhadətnamənin və ya məhkəmənin şəxsin ölmüş elan edilməsi ilə bağlı qərarının qüvvəyə mindiyi gündən etibarən iki il müddətində doğulması;

3. onun ölümündən sonra onun genetik materialından istifadə edilərək dünyaya uşaq gətirməklə bağlı ölmüş şəxsin müqaviləsinin olması.[8, 132-138]

Embrion in vitronun hüquq subyekti olması yanaşmasının tərəfdaşları onunmayalandığı andan insan olması fikrinə əsaslanır və ona bu andan etibarən fərdi hüquqlar verilməsini qeyd edirlər. Bu yanaşma Amerika, Britaniya kimi ölkələrlə yanaşı İtaliya hüquq sistmində də qəbul edilir. İtaliya hüquq sistmində insan embrionu layiqli insan rəftarını tələb edən hüquq subyekti hesab olunur. Qeyd olunan məsələyə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Parillo İtaliyaya qarşı 27 avqust 2015-ci il tarixli qərarının 200-cü bəndində rast gəlmək mümkündür. Qeyd olunan işdə Məhkəmə qərarında qeyd edirik ki, dondurulmuş emdrion Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan mülkiyyət kateqoriyasına daxil deyildir [14].

Yuxarıda qeyd etdiyimiz qərardan fərqli bir qərara Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin təcrübəsində Kosta və Pavan İtaliyaya qarşı (28.08.2012, 54270/10) işində rast gəlmək mümkündür. Həmin qərara əsasən embrion Konvensiyada nəzərdə tutulan digər insanlar kateqoriyasına daxildir [12]. Məhkəmənin qərarlarındakı fərliliklər göz qabağındadır. Bu sferada mövcud qərarın olmasına baxmayaraq, deyə bilərik ki, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi dondurulmuş embrionun statusunun konkret olaraq müəyyən etməmişdir. Doğrudur, onun hüququn obyektini olaraq mülkiyyət kimi müəyyən etməsə də, onun dəqiq formada hüququn subyektini kimi də qəbul etməmişdir. Sanki bunun tənzimlənməsini dövlətlərin öz daxili qanunveriləklərinin öhdəsinə vermişdir.

Alabama Ali Məhkəməsi 2024-cü il fevralın 16-da embrionların uşaq hesab edilməsi barədə qərar çıxarıb. Qərara əsasən embrionlar uşaqlarla eyni hüquqi statusa malikdirlər [13].

IV. Nəticə

Bildiyimiz kimi şəxsin hüququn subyektini sayılması üçün onun həm fəaliyyət, həm də hüquq qabiliyyətinə malik olması gərəklidir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 25.2-ci maddəsinə əsasən, fiziki şəxsin hüquq qabiliyyəti onun doğulduğu an əmələ gəlir. Burada istisna hal yalnız vərəsəlik münasibətlərində mövcuddur. Belə ki, 25.3-cü maddəyə əsasən vərəsə olmaq hüququ maya mağlandığı andan əmələ gəlir. Bu məsələ öz əksini eyni zamanda Mülki Məcəllənin 1134.2-ci maddəsində tapmışdır [10]. Belə ki, birinci dərəcəli qanuni vərəsələr sırasına mayası bağlanmış uşaqlar da daxil edilir. Lakin hüququn həyata keçirilməsi üçün şəxs doğulandan sonra baş verir. Qanunvericiliyimizdə dondurulmuş embrionların hüquqi statusu ilə bağlı məsələnin tənzimlənməsi ilə bağlı konkret norma mövcud deyildir. Lakin fikrimizcə müasir dövrün, tibbin və hərtərəfli inkişafa cavab addım olaraq qanunvericiliyimizdə embrionların hüquqi statusu ilə bağlı norma öz əksini tapmalıdır. Bununla yanaşı bir çox dövlətlərin qanunvericiliklərində olduğu kimi milli qanunvericiliyimizdə dondurulmuş embrionların şəxsin ölümündən sonra onun vərəsə ola bilməsi ilə bağlı norma nəzərdə tutulmalıdır. Çünki bildiyimiz kimi dünya hər an inkişaf edir. O inkişaf etdikcə münasibətlər də dəyişir və inkişaf edir. Hüquq və qanunvericilik isə dəyişən və inkişaf edən münasibətləri tənzim edə bilmək üçün hər an inkişaf etməli və dəyişməlidir. Bunun əksi olduğu halda hüquqda boşluqların sayı artacaqdır. Məhz bu baxımdan fikrimizcə Mülki Məcəlləyə dəyişiklik olunmalı, dondurulmuş embrionlar müəyyən şərtlər və tələblər daxilində vərəsə kimi çıxış edə bilməlidir. Bu tələb və şərtlər kimi şəxsin ölümündən sonra embrionun dünyaya gəlməsi üçün konkret müddət müəyyən edilməli və fikrimizcə onların vərəsə ola bilməsi üçün onlar ölmüş şəxsin vəsiyyətnaməsində vərəsə kimi müəyyən edilməlidirlər. Bu müasir dövrün aktual tələblərindən biridir.

Ümumilikdə yuxarıda deyilənləri birləşdirərək qeyd edə bilərik ki, dondurulmuş embriyonların hüquqi vəziyyəti ilə bağlı hüquq doktrinasında üç nəzəriyyə formalaşmışdır. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Embriyon in vitro- hüquq subyekti
2. Embriyon in vitro- hüquq obyektı
3. Embriyon in vitro- sui generis, xüsusi hüquqi hadisə.

REFERENCES:

1. Belobraqina N.A. Legal Status of the Embryo. News of Tula State University. Economic and legal sciences, 2017 issue1-2, 34-38 p (in Russian / *Н.А.Белобрагина. Правовой Статус Эмбриона. Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки, 2017 issue1-2, 34-38 с.*)
2. Belova D.A. Legal nature of the embryo in vitro. Lex Russica, No. 6 (151) June 2019, 122-130 p (in Russian / *Д.А.Белова Правовая природа эмбриона in vitro. Lex Russica, № 6 (151) июнь 2019, 122-130 с.*)
3. Diane KY. What's Mine Is Mine, But What's Yours Should Also Be Mine: An Analysis Of State Statutes That Mandate The Implantation Of Frozen Preembryos, Journal Of Law And Policy, 2002, Volume 10, Issue 2, 587-636 s.
4. John A. Robertson, Precommitment Strategies for Disposition of Frozen Embryos, Emory Law Journal; Atlanta, Том 50, Изд. 4, (Fall 2001), 989-1046 s.
5. Judith F. Daar, Assisted Reproductive Technologies and the Pregnancy Process: Developing an Equality Model to Protect Reproductive Liberties, 25 AM. J.L. & MED., 1999, 455-492.
6. Katheleen R.G. Property, Progeny, Body Part: Assisted Reproduction and the Transfer of Wealth. University of Oklahoma, College of Law, Fall 1997, Vol.31, 193-253.
7. Robert G., Christopher T. Embryo: A Defense Of Human Life , Doubleday, 2008, 256 s.
8. Shelyutto M.L. Inheritance by the Children of the Testator Conceived After the Opening of the Inheritance. Directions and Prospects for the Development of Russian Legislation on Inheritance Materials of the scientific and practical conference Moscow. October 1, 2015, 132-138 p (in Russian / *М.Л.Шелютто. Наследование Детьми Наследодателя, Зачатыми После Открытия Наследства. Направления и перспективы развития российского законодательства о наследовании Материалы научно-практической конференции Москва. 1 октября, 2015 год, 132-138 с.*)
9. Shirley D.H. The Frozen Embr en Embryo: Scholarly Theories, Case Law o: Scholarly Theories, Case Law, and Pr , and Proposed State Regulation. DePaul J. Health Care L., 2013, 407-442 s.

10. The Civil Code of the Republic of Azerbaijan (1999) (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi).
URL: <https://www.e-qanun.az/framework/46944> (last access 20.02.2024).
11. URL: <https://ivf.net/ivf/worlds-first-ice-baby--25th-birthday-o4078.html> (last access 21.02.2024)
12. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22002-6452%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-6452%22]}) (last access 22.02.2024)
13. URL: <https://publichealth.jhu.edu/2024/the-alabama-supreme-courts-ruling-on-frozen-embryos> (last access 20.02.2024)
14. URL: <https://ivf.net/ivf/worlds-first-ice-baby--25th-birthday-o4078.html> (last access 21.02.2024)
15. URL: [https://www.rahr.ru/d_index/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%95%D0%A1%D0%9F%D0%A7%20\(%D1%8D%D0%BC%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D1%8B\).pdf](https://www.rahr.ru/d_index/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%95%D0%A1%D0%9F%D0%A7%20(%D1%8D%D0%BC%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D1%8B).pdf) (last access 22.02.2024)

Frozen embryo - heir or property: theory and practice

KHANIMANA KAFAROVA*

Abstract

The article examines in detail and interlinked the legal status of frozen embryos and the relationships associated with the application of legal practice to them. The following are the provisions of the legislation of the states on the legal status of the frozen embryo, including the opinions of various authors on legal regulation, the nuances of improving the scientific and practical base are noted. Also, the legislation of the Republic of Azerbaijan reflects the attitude to this issue, a comparison of existing gaps with the legal practice of foreign countries, facts from other legislations, arguments regarding the legal status of a frozen embryo heir or property.

Keywords: *frozen embryo, property, legal status, heir.*

Замороженный эмбрион - наследник или собственность: теория и практика

ХАНУМАНА КАФАРОВА**

Резюме

В статье подробно и взаимосвязано рассмотрен правовой статус замороженных эмбрионов и взаимоотношения, связанные с применением к ним правовой практики. Далее приводятся положения законодательства государств о правовом статусе замороженного эмбриона, в том числе мнения различных авторов о правовом регулировании, отмечаются нюансы совершенствования научно-практической базы. Также, в законодательстве Азербайджанской Республики нашло отражение отношение

* Phd / Baku State University / email: xanim84.84@mail.ru

** Доктор философии по праву / Бакинский Государственный Университет / email: xanim84.84@mail.ru

к этому вопросу, сравнение имеющихся пробелов с правовой практикой зарубежных стран, факты из других законодательств, аргументы относительно правового статуса замороженного эмбриона - наследника или собственности.

Ключевые слова: *замороженный эмбрион, собственность, правовой статус, наследник.*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.02.2024

Çapa qəbul: 23.09.2024